

PRAWO CYWILNE

Zarys części ogólnej

Aleksander Wolter, Jerzy Ignatowicz, Krzysztof Stefaniuk

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE

4

PRAWO CYWILNE

Zarys części ogólnej

Aleksander Wolter, Jerzy Ignatowicz, Krzysztof Stefaniuk

SERIA AKADEMICKA

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

WYDANIE

4

Stan prawny na 7 września 2020 r.

Wydawca
Agata Jędrasik

Redaktor prowadzący
Joanna Ołówek

Opracowanie redakcyjne
Aleksandra Nałęcz-Zienkiewicz

Projekt okładek serii
Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przystępujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2020

ISBN 978-83-8223-467-1
4. wydanie

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	9
Przedmowa do wydania z 2020 roku	13
Przedmowa do wydania z 2017 roku	15
Przedmowa z 1997 roku	17
Przedmowa autora do wydania z 1967 roku	19
Rozdział I	
Ogólna charakterystyka prawa cywilnego	21
§ 1. Pojęcie prawa cywilnego	21
§ 2. Zakres prawa cywilnego	30
§ 3. Zasady prawa cywilnego	40
§ 4. Systematyka polskiego prawa cywilnego	44
§ 5. Materiały doktrynalne i orzecznicze z zakresu części ogólnej prawa cywilnego	49
Rozdział II	
Zarys historii źródeł polskiego prawa cywilnego	52
§ 1. Charakterystyka podstawowych źródeł prawa cywilnego obowiązującego na ziemiach polskich w okresie zaborów	52
§ 2. Unifikacja prawa cywilnego	55
§ 3. Kodyfikacja prawa cywilnego	59
§ 4. Reforma prawa cywilnego	64
Rozdział III	
Źródła obowiązującego w Polsce prawa cywilnego	71
§ 1. Prawo cywilne stanowione	71
§ 2. Kodeks cywilny i inne akty normatywne z zakresu prawa cywilnego	76
§ 3. Zwyczaje i prawo zwyczajowe	83
§ 4. Orzecznictwo sądów i Trybunału Konstytucyjnego oraz nauka prawa	85
§ 5. Zasady współżycia społecznego	89

Rozdział IV

Normy prawa cywilnego	96
§ 1. Normy prawne. Przepisy prawne i ich klasyfikacja	96
§ 2. Zasięg mocy obowiązującej przepisów prawnych w przestrzeni	103
§ 3. Zasięg czasowy przepisów prawnych	105
§ 4. Zbieg norm	114
§ 5. Stosowanie prawa cywilnego	116
§ 6. Wykładnia przepisów prawa cywilnego i analogia	118

Rozdział V

Stosunek cywilnoprawny	129
§ 1. Pojęcie i struktura stosunku cywilnoprawnego	129
§ 2. Zdarzenia cywilnoprawne	138

Rozdział VI

Prawo podmiotowe	151
§ 1. Istota prawa podmiotowego	151
§ 2. Normatywne postacie praw podmiotowych i uprawnień	159
§ 3. Rodzaje i typy praw podmiotowych	164
§ 4. Nabycie, zmiana i wygaśnięcie prawa podmiotowego	173
§ 5. Wykonywanie praw podmiotowych	179
§ 6. Nadużycie prawa podmiotowego	180
§ 7. Kolidzja praw podmiotowych	188
§ 8. Zbieg roszczeń	190

Rozdział VII

Osoby fizyczne	192
§ 1. Człowiek jako podmiot prawa	192
§ 2. Początek zdolności prawnej osoby fizycznej	195
§ 3. Zdolność prawna osoby fizycznej	198
§ 4. Zdolność do czynności prawnych osoby fizycznej	201
§ 5. Tożsamość osoby fizycznej	210
§ 6. Stan cywilny	212
§ 7. Dobra osobiste	218
§ 8. Zamieszkanie	230
§ 9. Koniec bytu osoby fizycznej	232

Rozdział VIII

Osoby prawne oraz jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej	238
§ 1. Wprowadzenie	238
§ 2. Rozwój historyczny instytucji osób prawnych	240
§ 3. Istota osób prawnych	241

§ 4. Pojęcie osoby prawnej	243
§ 5. Powstanie osoby prawnej	244
§ 6. Zdolność prawna osób prawnych	247
§ 7. Zdolność do czynności prawnych; organy osób prawnych	250
§ 8. Oznaczenie osoby prawnej; ochrona jej dóbr osobistych	258
§ 9. Kategorie i rodzaje osób prawnych	261
§ 10. Koniec bytu osoby prawnej	273
§ 11. „Ułomne osoby prawne”	276
§ 12. Osoby prawne i inne podmioty prawa cywilnego jako przedsiębiorcy	280

Rozdział IX

Przedmioty stosunków cywilnoprawnych	285
§ 1. Uwagi wstępne	285
§ 2. Pojęcie rzeczy	286
§ 3. Klasyfikacja rzeczy	288
§ 4. Część składowa	291
§ 5. Przynależność	294
§ 6. Pożytki	295
§ 7. Pieniądz	297
§ 8. Papiery wartościowe	300
§ 9. Dobra niematerialne	304
§ 10. Przedsiębiorstwo i gospodarstwo rolne	307
§ 11. Mienie – majątek	310

Rozdział X

Czynności prawne	313
§ 1. Pojęcie czynności prawnej	313
§ 2. Oświadczenie woli	319
§ 3. Klasyfikacja czynności prawnych	326
§ 4. Składanie oświadczeń woli	345
§ 5. Wykładnia oświadczenia woli	353
§ 6. Zawarcie umowy	359
§ 7. Forma czynności prawnych	377
§ 8. Wady oświadczenia woli	391
§ 9. Treść czynności prawnej	409
§ 10. Sankcje wadliwości czynności prawnych	422

Rozdział XI

Przedstawicielstwo	437
§ 1. Istota przedstawicielstwa i jego rodzaje	437
§ 2. Przesłanki skuteczności przedstawicielstwa	441
§ 3. Pełnomocnictwo	445
§ 4. Prokura	450

Rozdział XII

Przedawnienie i terminy zawite	456
§ 1. Dawność	457
§ 2. Kształtowanie się instytucji przedawnienia w prawie polskim	459
§ 3. Istotne cechy przedawnienia	461
§ 4. Bieg terminów przedawnienia	470
§ 5. Terminy zawite	483

Rozdział XIII

Ochrona praw podmiotowych	489
§ 1. Uwagi wstępne	489
§ 2. Ochrona własna	493
§ 3. Ochrona sądowa	495
§ 4. Ciężar dowodu	502
§ 5. Domniemania	504
§ 6. Dobra wiara	507

PRZEDMOWA DO WYDANIA Z 2020 ROKU

Niniejsze (czwarte) wydanie podręcznika ukazuje się niespełna trzy lata po poprzednim, przeto zmiany w jego treści są – z natury rzeczy – mniejsze niż w tamtej edycji. Jednakże poza aktualizacją orzecznictwa i literatury należało na nowo omówić te zagadnienia, w zakresie których nastąpiły zmiany legislacyjne, jak w szczególności przedawnienie i niektóre aspekty działania organów osób prawnych. Wprowadzono też szereg drobnych zmian o charakterze redakcyjnym.

Tak jak uprzednio, również w tym wydaniu zastosowano dwa rodzaje czcionki. Partie pisane *petitem* nie powinny jednak umknąć uwadze studentów. Te pisane normalną czcionką wymagają uwagi szczególnej.

Krzysztof Stefaniuk

Lublin, 7 października 2020 r.

PRZEDMOWA DO WYDANIA Z 2017 ROKU

Obecne, trzecie wydanie – w nowej wersji – podręcznika części ogólnej prawa cywilnego ukazuje się po 20 latach od jego poprzedniej edycji (wydania opatrzone późniejszymi datami to dodruki), a po 50 latach od opublikowania dzieła wyłącznego, którego ten podręcznik jest kontynuacją, pióra Aleksandra Woltera. Tyleż lat minęło również od śmierci Profesora Woltera, a 20 lat od odejścia Jerzego Ignatowicza, współautora niniejszego podręcznika.

Wznowienie tej publikacji – w zmienionej, zaktualizowanej postaci – jest w intencji niżej podpisanego oraz wydawcy swoistą formą uczczenia pamięci tych wybitnych uczonych w rocznice ich śmierci. Jest też wypełnieniem – obserwowanego przez wydawcę – zapotrzebowania „na Woltera” ze strony kolejnych roczników studentów prawa i różnych grup prawników.

Napisane przed 50 laty dzieło Aleksandra Woltera, aby mogło nadal pełnić przypisaną mu funkcję podręcznika akademickiego, wymagało, co oczywiste, istotnych zmian i uzupełnień, których dokonali najpierw Jerzy Ignatowicz i Krzysztof Stefaniuk, a w przypadku tego wydania – ostatni z wymienionych współautorów. Bez względu jednak na te zmiany i uzupełnienia głównym autorem publikacji – również w obecnej wersji – pozostaje Profesor Aleksander Wolter, ponieważ prezentowane w niej opinie w kwestiach podstawowych są z reguły zgodne lub korespondują z Jego wypowiedziami w dziele wyłącznym.

Kolejne wydanie nie różni się zasadniczo, ale różni się znacząco od dwóch poprzednich. W ciągu 20 lat nastąpiły mniej lub bardziej doniosłe zmiany w takich zwłaszcza obszarach należących do zakresu części ogólnej prawa cywilnego, jak: podmiotowość, zawieranie umów, forma czynności prawnych, przedstawicielstwo. Konieczne zatem było ich ponowne omówienie. Należało też uwzględnić powstałe w tym okresie bogate orzecznictwo i równie bogatą literaturę.

Analogicznie jak w dziele wyłącznym i we wcześniejszych wydaniach tego podręcznika także w tej edycji wprowadzono w przypisach stosunkowo liczne – jak na podręcznikowy charakter opracowania – odesłania do judykatury i piśmiennictwa.

Nowością jest zamieszczenie na wstępie każdego rozdziału podstawowej literatury. Utrzymanie mnogich odesłań (z konieczną ich aktualizacją) wynika z dzielonego z Profesorami Wolterem i Ignatowiczem przekonania, że wykład uniwersytecki powinien wskazywać, iż treść uregulowań prawnych jest „odkrywana” w wyniku analiz i dyskusji, a niekiedy – sporów prowadzonych w literaturze prawniczej. Powinien on również zwracać uwagę na niezastąpiony udział judykatury w wyjaśnianiu sensu stosowanych przepisów.

Tak jak uprzednio zastosowano w podręczniku dwa rodzaje czcionki. To rozróżnienie oznacza tylko tyle, że czytelnicy-studenci, do których jest on adresowany, powinni położyć szczególny nacisk na partie pisane normalną czcionką, ale nie znaczy, iżby te wydrukowane *petitem* można było pominąć bez uszczerbku dla zrozumienia wykładu.

Krzysztof Stefaniuk

PRZEDMOWA Z 1997 ROKU

Jak to podkreślono w „Słowie od redakcji” do ostatniego wydania z 1986 r., podręcznik prof. Aleksandra Woltera stał się – dzięki wysokiemu poziomowi opracowania, wyczerpującemu i wybitnie pogłębionemu przedstawieniu całokształtu problematyki, precyzji sformułowań, wyjątkowo sumiennej dokumentacji, wreszcie dzięki temu, że Autor, jako członek Komisji Kodyfikacyjnej, brał czynny udział w redagowaniu kodeksu cywilnego – nie tylko nieocenioną pomocą dla studentów, lecz także w pełni wartościowym źródłem wiedzy dla praktyków oraz dla młodych pracowników naukowo-dydaktycznych. Jest tak także dlatego, że dzieło Profesora Woltera to więcej niż podręcznik, jest ono skróconym nieco systemem prawa cywilnego z zakresu jego części ogólnej. Taką ocenę potwierdza fakt, że zapotrzebowanie na to opracowanie nie słabnie.

Niestety, na skutek przedwczesnej śmierci Autor przygotował do druku tylko pierwsze wydanie (w 1967 r.) podręcznika w wersji poświęconej nowemu stanowi prawnemu wprowadzonemu przez trzy kodeksy z 1964 r.: kodeks cywilny, kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz kodeks postępowania cywilnego. Kolejne wydania (z lat 1972–1986) były z konieczności aktualizowane przez niżej podpisanego (Jerzego Ignatowicza) przez dołączanie do tekstu nowych materiałów (przede wszystkim aktów normatywnych). Jednakże ta forma od 1986 r. była znacznie utrudniona, ze względu na ówczesne przemiany społeczno-ekonomiczne, które wymagały nowego, merytorycznego naświetlenia.

Rzecz oczywista, że obecnie – po definitywnym zastąpieniu w naszym kraju gospodarki nakazowo-rozdziałczej systemem gospodarki rynkowej – takie mechaniczne niejako uwzględnianie nowych materiałów stało się niemożliwe; wystąpiła konieczność odautorskiej aktualizacji tekstu. Nowi współautorzy czynią to z należnym szacunkiem dla dotychczasowego dzieła wyłącznego Autora i zachowują maksimum tego, co może świadczyć o osobistym piętnie Jego twórczej myśli. Nadal przeto praca tak zaktualizowana pozostanie **podręcznikiem profesora Aleksandra Woltera**.

*Jerzy Ignatowicz
Krzysztof Stefaniuk*

PRZEDMOWA AUTORA DO WYDANIA Z 1967 ROKU

Niniejsze opracowanie jest – z punktu widzenia autora – trzecim książkowym wydaniem podręcznika części ogólnej prawa cywilnego (I wydanie pod nazwą „Prawo cywilne – część ogólna” ukazało się w 1955 r., II wydanie jako „Prawo cywilne – zarys części ogólnej” wyszło w 1963 r.).

Obecne wydanie oparte zostało na ogłoszonych w 1964 r. kodeksach: cywilnym, rodzinnym i opiekuńczym oraz postępowania cywilnego. Pociągnęło to za sobą konieczność gruntownego przepracowania wydania poprzedniego nie tylko z punktu widzenia zmian wynikających z powyższych kodeksów w zestawieniu z prawem przedkodeksowym, co rozumie się samo przez się, lecz także w celu niejednokrotnie innego rozłożenia akcentów lub pogłębienia poszczególnych zagadnień z problematyki części ogólnej prawa cywilnego. Tak więc np. rozbudowano wywody charakteryzujące podstawowe założenia nowego prawa cywilnego, które doczekało się aktu ustawodawczego „wiodącego” w postaci pierwszego w dziejach Polski kodeksu cywilnego, rolę i znaczenie zasad współżycia społecznego, zwłaszcza na tle konstrukcji nadużycia prawa przedmiotowego, pojęcie i sytuację prawną jednostek gospodarki uspołecznionej, zasadę jedności własności państwowej itd. Równocześnie dodano krótkie rozważania na temat zbiegu norm i zbiegu roszczeń, które mają być niejako wprowadzeniem do znacznie bardziej szczegółowej analizy centralnej postaci tego zbiegu, jaką w dziedzinie prawa o zobowiązaniach stanowi zbieg odpowiedzialności *ex contractu* i *ex delicto*.

Pewnej niewielkiej zmianie uległ układ podręcznika (wydzielenie do rozdziału XIV problematyki ochrony praw podmiotowych); jest to następstwem nowego ramowego programu szczegółowego uchwalonego na zjeździe katedr cywilistycznych w lutym 1966 r.

Pominięte zostały całkowicie uwagi dotyczące opieki i kurateli, które to instytucje są obecnie w całości unormowane w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym i które – przynajmniej moim zdaniem – mogą być z punktu widzenia prawidłowej dydaktyki przedstawione należycie tylko w wykładzie prawa rodzinnego.

Podobnie jak w wydaniu II pominięta została analiza struktury organizacyjnej poszczególnych rodzajów jednostek gospodarki uspołecznionej, skoro zajmuje się nią odrębny przedmiot na prawniczych studiach uniwersyteckich.

Szczególne trudności, z którymi autor starał się uporać, nasunęła dokumentacja źródłowa w postaci opracowań doktrynalnych czy orzecznictwa sądowego lub arbitrażowego. Od chwili wejścia w życie nowych kodeksów upłynęły zaledwie dwa lata, co oczywiście sprawia, że literatura i orzecznictwo uwzględniające nowy stan prawny są jeszcze bardzo ubogie. Nie można jednak zapominać, że kodeksy z 1964 r. nie rodziły się w pustce; w wielu, a nawet w bardzo wielu kwestiach wykorzystują one poprzednio obowiązujące przepisy prawne, recypując je bądź dosłownie, bądź z niewielkimi zmianami. Tym samym dorobek nauki i orzecznictwa z okresu przedkodeksowego nie może być traktowany jako materiał wyłącznie historyczny. Dlatego też w nowym wydaniu autor nadal starał się dać możliwie obszerną dokumentację, mając na uwadze nie tyle potrzeby studentów przygotowujących się do egzaminu, ile przydatność książki dla magistrantów, a także dla praktyki, gdyż – jak autor zdołał się przekonać ku swemu wielkiemu zadowoleniu – praktyka nie pogardziła wydaniem poprzednim. Jedynie dla odciążenia wydania niniejszego ograniczono się niekiedy do odesłania do dokumentacji zawartej w „Zarysie” z 1963 r., podając za każdym razem numer odpowiedniego rozdziału i właściwej notki.

Książka uwzględnia stan normatywny, doktrynalny i jurysprudencyjny po dzień 31 grudnia 1966 r.

Podobnie jak w poprzednim wydaniu, zastosowano dwa rodzaje czcionek celem ułatwienia studentom w zorientowaniu się, na które partie podręcznika należy położyć większy nacisk, co jednak – zdaniem autora – nie zwalnia ich od zapoznania się także z ustępami wydrukowanymi pitem.

Autor poczytuje sobie za swój miły obowiązek złożenie serdecznego podziękowania swym młodym współpracownikom na Katedrze, a w szczególności st. asystentowi Mgr Zofii Policzekiewicz-Zawadzkiej, która zajęła się uaktualnieniem dokumentacji źródłowej, oraz asystentowi Mgr. Krzysztofowi Stefaniukowi, który dużo trudu włożył w sprawdzanie tej dokumentacji oraz w weryfikację całego tekstu, nie wyłączając żmudnej pracy korektorskiej.

A. W.

Rozdział I

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PRAWA CYWILNEGO

Literatura podstawowa: S. Grzybowski [w:] *System*, rozdz. I i II § 9; E. Łętowska, *Podstawy prawa cywilnego*, Warszawa 1998, rozdz. 1; M. Nazar, *Przedmiot, zakres i systematyka polskiego prawa cywilnego* [w:] *W kręgu problematyki władzy, państwa i prawa. Księga jubileuszowa w 70-lecie urodzin profesora Henryka Groszyka*, red. A. Korobowicz, Lublin 1996; Z. Radwański, *Pojęcie prawa cywilnego w świetle kodeksu cywilnego (uwagi de lege lata i de lege ferenda)* [w:] *Polskie prawo prywatne w dobie przemian. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Jerzemu Młynarczykowi*, Gdańsk 2005; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne*, rozdz. 1, § 1; M. Safjan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, rozdz. II § 1–5; rozdz. VI; T. Sokołowski, *Cywilnoprawna metoda regulacji a zagadnienia metodologiczne prawa cywilnego*, GSP 2007/3; A. Stelmachowski, *Zarys teorii prawa cywilnego*, Warszawa 1998, cz. 1 i 2; S. Szer, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 1967, rozdz. 1; M. Wilejczyk, *Zagadnienia etyczne części ogólnej prawa cywilnego*, Warszawa 2014.

§ 1. Pojęcie prawa cywilnego

I. Ze względu na szczególną mnogość norm prawnych – prawo reguluje przecież niemal każdą dziedzinę życia społecznego – ogół unormowań składających się na system (porządek) prawny określonego kraju nie stanowi jednolitej, nieodróżnionowej masy. Z natury rzeczy podlega podziałom wyższego i niższego rzędu. Najwyższy szczebel to podział na **gałęzie prawa**, takie jak: prawo cywilne, administracyjne, karne itp. W ich zaś ramach dokonuje się dalszych rozróżnień. Podziały te nie wynikają z ustawowych definicji poszczególnych gałęzi¹, ale też nie są dowolnie ustalane przez doktrynę prawniczą. Są natomiast formułowane przez tę doktrynę i przyjmowane przez praktykę stosowania prawa (w szczególności przez sądy) ze względu na określone

---

¹ Powyższe stwierdzenie wymaga jednak pewnej korekty. Otóż nie powinno budzić wątpliwości, że określenie przez ustawodawcę usystematyzowanego zbioru przepisów nazwą „kodeks cywilny” przesądza o zakwalifikowaniu zawartych w nim przepisów do prawa cywilnego i sprawia, że cechy regulacji kodeksowych należy postrzegać jako wyróżniające regulacje cywilnoprawne w ogólności. Por. Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne...*, § 1, III *in fine*.

obiektywne właściwości (cechy) unormowań tworzących porządek prawny, różniące jedne od innych zespołów norm. Nie jest bynajmniej bezsporne, jakie cechy należy „rozpoznawać” jako obiektywne kryteria podziału porządku prawnego na gałęzie i podstawy wyodrębnienia prawa cywilnego. Kwestia ta była w przeszłości i jest nadal szeroko rozważana w piśmiennictwie prawniczym².

Najczęściej wskazuje się jako kryteria wyróżniające prawo cywilne i stanowiące podstawę podziału systemu prawa:

- 1) przedmiot regulacji lub
- 2) sposób usytuowania wobec siebie podmiotów stosunków prawnych, a więc metodę regulacji więzi społecznych.

Ad 1. Przedmiotem regulacji cywilnoprawnej są oczywiście stosunki cywilne. Ta jednak *definitio idem per idem* sama przez się niczego nie wyjaśnia; inaczej jedynie werbalizuje zagadnienie pojęcia prawa cywilnego.

Nie ulega wątpliwości, że prawo cywilne reguluje stosunki społeczne zarówno o charakterze **majątkowym**, jak i **niemajątkowym**.

Przez stosunki majątkowe rozumie się stosunki własnościowe w najszerszym tego słowa znaczeniu, i to nie tylko powstałe na tle przynależności rzeczy i innych dóbr do danego podmiotu, czyli dotyczące społecznego korzystania z tych dóbr, lecz także stosunki polegające na wymianie dóbr i usług (statyka i dynamika stosunków własnościowych). Jeszcze inaczej – stosunki majątkowe to te, które mają za przedmiot interesy natury ekonomicznej.

Stosunki niemajątkowe to takie, których przedmiotem są dobra niemające jako takie bezpośredniej wartości ekonomicznej, co jednak nie wyłącza, że mogą one niekiedy być ściśle powiązane ze stosunkami majątkowymi (np. naruszenie tzw. dóbr osobistych człowieka, jak zdrowie, wolność, cześć, może być połączone z poważnym uszczerbkiem majątkowym dla danej osoby).

Niewątpliwie w prawie cywilnym zdecydowanie przeważają, jako przedmiot regulacji, stosunki majątkowe. Nietrudno jednak zauważyć, że stosunki majątkowe w różnych obszarach życia, a także stosunki niemajątkowe reguluje zarówno prawo cywilne, jak i normują je – co bezsporne – inne gałęzie prawa, a w szczególności prawo admi-

---

² Por. M. Nazar, *Przedmiot, zakres i systematyka...*; A. Stelmachowski, *Zarys teorii...*, rozdz. 1; Z. Radwański, *Pojęcie prawa cywilnego...*; M. Safjan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, rozdz. II, oraz inne publikacje powołane na wstępie rozdziału. Z wypowiedzi przedstawicieli innych dyscyplin prawnych zob. np. E. Iserzon, *Uwagi o kryterium stosunku administracyjnego*, PiP 1965/11, s. 603; J. Łętowski, *W sprawie granicy między prawem publicznym i prywatnym* [w:] *Prace z prawa cywilnego wydane dla uczczenia pracy naukowej profesora Józefa Stanisława Piątkowskiego*, red. B. Kordasiewicz, E. Łętowska, Ossolineum 1985, s. 353.

nistracyjne³. Spozrzenie to odnosi się również do innej cechy prawa cywilnego, tej mianowicie, że reguluje takie stosunki między osobami fizycznymi i prawnymi (art. 1 k.c.) oraz tzw. ułomnymi osobami prawnymi (art. 33¹ k.c.). Potrzebne jest zatem dodatkowe, czy może raczej inne kryterium, które by pozwoliło na przeprowadzenie linii granicznej między prawem cywilnym i innymi gałęziami prawa.

Ad 2. Największą popularnością cieszy się pogląd, według którego właściwe kryterium podziału systemu prawa na gałęzie stanowi **metoda regulowania** stosunków społecznych⁴. Przyjmuje się mianowicie, że prawo cywilne to gałąź prawa (część porządku prawnego), która normuje stosunki społeczne majątkowe i niemajątkowe na **zasadzie równorzędności stron**, tzn. w taki sposób, że żadna ze stron nie jest podporządkowana drugiej⁵; chodzi rzecz jasna o ich równość formalną, gdyż faktycznej prawo cywilne *per se* nie gwarantuje⁶. U podstaw stosowania tej metody przez ustawodawcę leży, obok jeszcze innych przyczyn (gdy chodzi zwłaszcza o więzi niemajątkowe), założenie, że gospodarka, a przynajmniej jakaś jej część, powinna mieć i ma charakter gospodarki towarowo-pieniężnej, w której uczestniczą na równych prawach niezależne podmioty (osoby fizyczne i prawne) realizujące własne, indywidualne interesy.

Natomiast prawo administracyjne (tudzież inne gałęzie zaliczane do części systemu prawa określanej zbiorczo jako prawo publiczne – zob. niżej) kształtuje stosunki prawne w taki sposób, że jedna strona jest podporządkowana drugiej, którą jest podmiot wyposażony w tzw. imperium, czyli we władzę umożliwiającą jednostronne kształtowanie sytuacji prawnej tej pierwszej strony; innymi słowy, prawo administracyjne (czy szerzej – publiczne) kształtuje stosunki prawne na zasadzie **nadrzędności i podrzędności stron**⁷. Uzasadnieniem dla stosowania tej metody przez ustawodawcę jest przekonanie, zresztą słuszne, że ochrona ładu społecznego i interesu publicznego,

---

³ Nie bez pewnych racji można wywodzić, że regulacje prawne określonych więzi społecznych podlegają „z góry” zaszerogowaniu do prawa cywilnego (np. uregulowania więzi między małżonkami) albo prawa administracyjnego (np. uregulowania stosunków prawnych dotyczących podatków) ze względu na naturę tych więzi jako przedmiotu regulacji, co może uzasadniać wniosek, że w tych wypadkach o zakwalifikowaniu unormowań do jednej lub drugiej gałęzi decyduje przedmiot regulacji. Wypada jednak zauważyć, że unormowania, których gałęziowa przynależność została wyżej „rozpoznana” ze względu na przedmiot, należą w istocie rzeczy do tych gałęzi ze względu na zastosowaną w nich cywilistyczną lub administracyjną metodę regulacji. Osobną kwestią jest to, że wybór metody przez ustawodawcę jest w większym lub mniejszym stopniu determinowany treścią więzi społecznych, których regulacje dotyczą; por. A. Stelmachowski, *Zarys teorii...*, s. 26 i 27; M. Safjan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, s. 44 i n.

⁴ Spośród wielu wypowiedzi zob. np. S. Grzybowski [w:] *System*, s. 17 i n.; M. Nazar, *Przedmiot, zakres i systematyka...*, s. 204 i n., a z literatury najnowszej – Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne...*, § 1, III, 1; M. Safjan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, s. 38 i n.

⁵ Por. S. Grzybowski [w:] *System*, s. 18; M. Safjan [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, s. 39 i 40.

⁶ A. Stelmachowski, *Zarys teorii...*, s. 6.

⁷ Por. np. J. Starościk, *Prawo administracyjne*, Warszawa 1975, s. 14 i n., a z nowszych publikacji m.in. J. Filipek, *Prawo administracyjne*, Kraków 2003, s. 13 i n.

który daje o sobie znać w różnych sferach życia społeczno-gospodarczego, a niekiedy także interesów indywidualnych, wymaga takiego właśnie usytuowania podmiotów realizujących ten interes (w szczególności organów państwowych lub samorządowych) wobec innych osób.

Znaczną popularność w doktrynie zdobył sobie pogląd, że podstawowym kryterium wyróżniającym prawo cywilne jest autonomiczność stron normowanych przez to prawo stosunków prawnych; równorzędność zaś podmiotów jest konsekwencją autonomiczności, a więc cechą wtórną, towarzyszącą autonomiczności z reguły, ale nie zawsze⁸. Jeżeli jednak przez autonomiczność rozumie się – co wynika z niektórych wypowiedzi – brak podporządkowania jednej strony drugiej stronie i tym samym niemożność jednostronnego kształtowania przez tę drugą sytuacji prawnej pierwszej⁹, to tak pojmowana autonomiczność jest tożsama z równorzędnością rozumianą jako właśnie brak nadrzędności i podrzędności stron. Gdy natomiast przez autonomiczność podmiotów rozumie się tzw. autonomię prywatną (autonomię woli), a więc możliwość kształtowania stosunków prawnych przez same strony zgodnie z ich wolą¹⁰ – to tak interpretowana autonomiczność, choć bez wątplenia jest cechą prawa cywilnego i jedną z najważniejszych zasad (zob. § 3), nie wydaje się stanowić właściwego kryterium wyodrębniającego prawo cywilne¹¹, skoro reguluje ono nie tylko stosunki powstające w wyniku decyzji stron, lecz kształtuje także, co bezsporne – stosunki powstające na podstawie zdarzeń niezależnych od ich woli, które to więzi mają jednak charakter stosunków cywilnoprawnych właśnie dlatego, że zostały ukształtowane na zasadzie równorzędności podmiotów.

Z koncepcją przyjmującą, że kryterium wyróżniające prawo cywilne w systemie prawa stanowi swoista dla tej gałęzi metoda regulacji, polegająca na regulowaniu stosunków społecznych na zasadzie równorzędności stron, bez wątplenia nie koliduje – a przeciwnie, z nią koresponduje – stanowisko, iż funkcjonowanie prawa cywilnego w odróżnieniu od innych gałęzi (w szczególności prawa karnego) polega nie na stosowaniu prostych nakazów czy zakazów¹², lecz w zasadzie na tworzeniu pola dla aktywności samych zainteresowanych i zapewnieniu im możliwości kształtowania według swojej woli stosunków prawnych oraz korzystania z wynikających z nich uprawnień; polega więc na określaniu ram dla swoistej „samoobsługi” podmiotów¹³. Eksponując tę właściwość prawa cywilnego, należy wszak dodać, że, jak już zaznaczono, normuje

⁸ A. Stelmachowski, *Zarys teorii...*, s. 35 i n.; M. Nazar, *Przedmiot, zakres i systematyka...*, s. 205 i 206; Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne...*, § 1, I, 2.

⁹ Z. Radwański [w:] Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne...*, § 1, I, 2.

¹⁰ M. Nazar, *Przedmiot, zakres i systematyka...*, s. 205 i 206.

¹¹ Według M. Safjana ([w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, s. 43) autonomiczność podmiotów (ujmowana przez autora w tym kontekście szerzej niż tradycyjnie rozumiana autonomia woli) „doprecyzowuje kryterium metody regulacji” (opartej na równorzędności stron), stanowiącej „podstawowe kryterium dystynkcji norm prawa publicznego i prywatnego”.

¹² A. Stelmachowski (*Zarys teorii...*, s. 41) określa tę cechę prawa cywilnego bardziej wyraziście, stwierdzając, że prawo cywilne charakteryzuje „brak bezpośredniego przymusu ze strony państwa”.

¹³ E. Łętowska, *Funkcjonowanie prawa cywilnego (uwagi z perspektywy czterdziestolecia)*, PIP 1984/8, s. 7; A. Stelmachowski, *Zarys teorii...*, s. 43.

ono również – na zasadzie równorzędności – więzi powstające w wyniku innych zdarzeń niż świadome działanie podmiotów.

Różnice między prawem cywilnym i administracyjnym (publicznym) ilustrują następujące przykładowe rozwiązania. Do prawa cywilnego należą, rzecz oczywista, przepisy (wyrażone w nich normy prawne – rozdział IV, § 1) regulujące stosunek prawny powstający w następstwie zawarcia przez rzemieślnika z inną osobą umowy o dzieło (np. o wstawienie wybitej szyby) również wtedy, gdy tą inną osobą (drugą stroną umowy) jest urząd skarbowy czy inny podmiot publiczny. Na podstawie bowiem przepisów zawartych w Kodeksie cywilnym strony umowy i powstającego w jej wyniku stosunku prawnego są usytuowane względem siebie na równych pozycjach (są równorzędne). Natomiast normy prawne nakładające na tego samego rzemieślnika obowiązek zapłaty określonego podatku i uprawniające ten urząd skarbowy do ściągnięcia tego podatku są normami prawa administracyjnego (finansowego), gdyż działający na ich podstawie urząd, jako organ państwa, ma w uregulowanym nimi stosunku prawnym pozycję nadrzędną, a rzemieślnik podporządkowaną. Podobnie inny charakter mają przepisy regulujące nabycie przez państwo (Skarb Państwa) od obywatela nieruchomości na podstawie umowy sprzedaży zawartej z nim przez właściwy organ państwowy oraz regulujące nabycie na mocy decyzji o wywłaszczeniu. Unormowanie tego pierwszego sposobu nabycia należy do prawa cywilnego, gdyż nabywca i zbywca występują jako równorzędne podmioty, przepisy wywłaszczeniowe należą zaś do prawa administracyjnego, przyznają bowiem organowi państwowemu władzę do jednostronnego ukształtowania sytuacji prawnej drugiej strony, podporządkowanej tej władzy.

Z judykatów, w których ujawniła się jako dyskusyjna kwestia zaszeregowania unormowań do prawa cywilnego lub innej gałęzi, warto zacytować kilka wypowiedzi Sądu Najwyższego¹⁴.

Do prawa cywilnego należy zakwalifikować, według Sądu, unormowanie więzi prawnej między dostawcą i odbiorcą wody w ramach tzw. zbiorowego zaopatrzenia ludności w wodę. Nakłada ono na przedsiębiorcę zajmującego się dostawą wody przymus takiej usługi, nie przyznaje natomiast mu żadnej władzy, której korelatem byłoby podporządkowanie odbiorcy, lecz sytuuje te podmioty względem siebie równorzędnie¹⁵. Takiego charakteru nie mają zaś – co stwierdził ten Sąd – normy kształtujące stosunki prawne łączące ucznia ze szkołą publiczną¹⁶ czy biegłego sądowego z sądem¹⁷, stosunki te opierają się bowiem na zasadzie podległości jednej strony (ucznia, biegłego) drugiej stronie. Nie wydaje się, by można było zaszeregować do prawa cywilnego unormowania ustawowe

¹⁴ Poza cytowanymi dalej w tekście zob. również orzeczenia SN: z 21.11.2000 r., III CKN 1048/00, LEX nr 51872; z 9.02.2005 r., III CK 345/04, LEX nr 19761; z 14.10.2009 r., V CSK 103/09, LEX nr 531342; zob. też wyrok SN z 7.11.2005 r., V CK 229/05, LEX nr 156442 i uchwałę SN z 13.07.2011 r., III CZP 35/11, OSN 2012/3, poz. 30.

¹⁵ Uchwały SN: z 7.08.1974 r., III CZP 47/74, OSN 1975/12, poz. 161; z 8.11.1978 r., III CZP 70/78, OSN 1979/4, poz. 141.

¹⁶ Wyrok z 6.12.1972 r., II CR 370/72, OSN 1973/7–8, poz. 141; podobnie odnośnie do stosunku łączącego doktoranta z publiczną szkołą wyższą uchwała SN z 22.10.2010 r., III CZP 74/10, OSN 2011/5, poz. 55.

¹⁷ Uchwała z 28.11.1974 r., III CZP 76/74, OSN 1975/7–8, poz. 108.

Podręcznik jest kontynuacją dzieła pióra Aleksandra Woltera, aktualizowanego początkowo przez Jerzego Ignatowicza i Krzysztofa Stefaniuka, a obecnie tylko przez tego ostatniego. Kolejne (czwarte) wydanie podręcznika uwzględnia zmiany Kodeksu cywilnego dokonane w ostatnim czasie, w szczególności dotyczące przedawnienia, działania organów oraz statusu i kompetencji kuratora osoby prawnej. Zaktualizowano literaturę i orzecznictwo.

Na wstępie każdego rozdziału zamieszczono podstawową literaturę. W publikacji zastosowano wiele odesłań do doktryny i orzecznictwa, zgodnie z przekonaniem, że wykład uniwersytecki powinien wskazywać, iż treść uregulowań prawnych jest „odkrywana” w wyniku analiz i dyskusji, a niekiedy również sporów prowadzonych w literaturze prawniczej, jak też powinien zwracać uwagę na niezastąpiony udział judykatury w wyjaśnianiu sensu stosowanych przepisów.

W podręczniku zastosowano dwa rodzaje czcionki. To rozróżnienie oznacza, że czytelnicy – studenci, do których jest on adresowany, powinni zwrócić szczególną uwagę na partie pisane normalną czcionką, ale nie oznacza, iżby te oznaczone *petitem* można było pominąć bez uszczerbku dla zrozumienia wykładu.

Krzysztof Stefaniuk – związany z Uniwersytetem Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; autor i współautor licznych publikacji.

LEXOTEKA
więcej niż podręcznik

Poszukaj pozostałych podręczników
dostępnych online

www.lexoteka.pl

9788382234671 W04P01

ISBN 978-83-8223-467-1

9 788382 234671

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL